

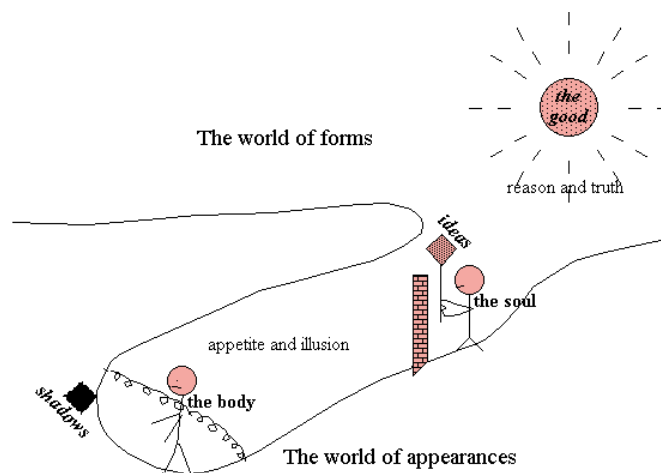
FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

9. TÉMA

Dr. habil. Mogyoródi Emese

9. Téma

Az idea-elmélet metafizikai és társadalomelméleti vonatkozásai

FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

9. TÉMA: Az idea-elmélet metafizikai....

Dr. habil. Mogyoródi Emese

According to Plato's theory of Forms, every object that we encounter in the world cannot be as it is, unless it has participated in the Form of that object. In other words, the world of Forms is the source of all knowledge and truth. The world of senses is a world of Forms or Ideas – it means that humans can only access knowledge through their ability to reason.

The world of ideas

The world of the senses

1. Lecke

Nap-hasonlat, vonal-hasonlat

20 – 25 PERC

Az idea-elmélet legteljesebb kifejtése Platón: *Az állam* című, nagyhatású művében található. *Az állam* alaptémája megegyezik a *Gorgiasz*éval (vö. 4. Téma, 1. Lecke):

- az igazságosság (erkölcsiség) mibenléte és az emberi életben, illetve az boldogságban betöltött státusza (vajon az erkölcsös élet jobb-e, vagy az erkölcstelen),
- a filozófia mibenléte és szerepe az emberi boldogság és szabadság elérésében,
- a politika státusza és szerepe az egyén és a társadalom életében, valamint
- az „utolsó ítélet”, illetve a halál utáni élet.

Ezeket a kérdésköröket azonban *Az állam*

- társadalomelméleti, illetve politika-filozófiai kontextusban tárgyalja, és
- téziseit egy komplex, nagyszabású metafizikával (ontológiával) és episztemológiával (ismeretelmélet) támogatja meg.

A centrális kérdés, melyet a *Gorgiasz* is felvet, ti. hogy „milyen életet éljen az ember?” (*Gorgiasz* 500c), tehát társadalmi

összefüggéseiben kerül tárgyalásra, azaz a legjobb államforma, vagy államszervezet („az ideális állam”) összefüggésében (lásd: 10. Téma, 2. lecke).

„Mert nem holmi mellékes dologról van szó, hanem arról, hogy miképpen kell élnünk” (*Az állam* 352d. ford. Szabó Miklós).

Amikor a diszkusszió során megállapítják, hogy a legjobb (mert a legigazságosabb) államforma az volna, ahol a filozófusok uralkodnának, majd pedig Szókratész kijelenti, hogy a filozófusoknak ehhez a Jót (a jó ideáját) kellene megismerniük, mely a legmagasabbrendű tanulmányok tárgya, felmerül a kérdés, hogy mi is a Jó.

„SZÓKRATÉSZ: Én legalább azt hiszem, hogy az igazságos és a szép dolgok annak a tudása nélkül, hogy mennyiben jók, nem sokat nyernek az olyan őrről, aki ezt maga sem tudja; sőt, megjósolhatom, hogy enélkül még az igazságos és szép dolgokat sem fogja senki kielégítően megismerni” (Az állam 506a. ford. Szabó Miklós). ford. Szabó Miklós).

Szókratész három hasonlatot hoz ennek megvilágítására: a nap-hasonlatot, a vonal-hasonlatot és a barlang-hasonlatot (Az állam VI-VII. könyv).

Nap-hasonlat (Az állam 506e-509d)

A nap-hasonlat elsősorban episztemológiai jelentőségű, azaz a megismerés (tudás, tudomány) és a Jó viszonyát, illetve a Jó és az ideák viszonyát szándékozik megvilágítani.

Az analógia a következő:

- ami a nap a látható (fizikai) világban, az a Jó az észszel felfogható (intelligibilis) világban:
 - ahogyan a nap (fénye) lehetővé teszi a látható világban
 - a dolgok láthatóságát, és
 - a látás képességét,
 - úgy a Jó lehetővé teszi az intelligibilis világban
 - az ideák megismerhetőségét (az igazságot), és
 - a megismerés képességét (a tudást).

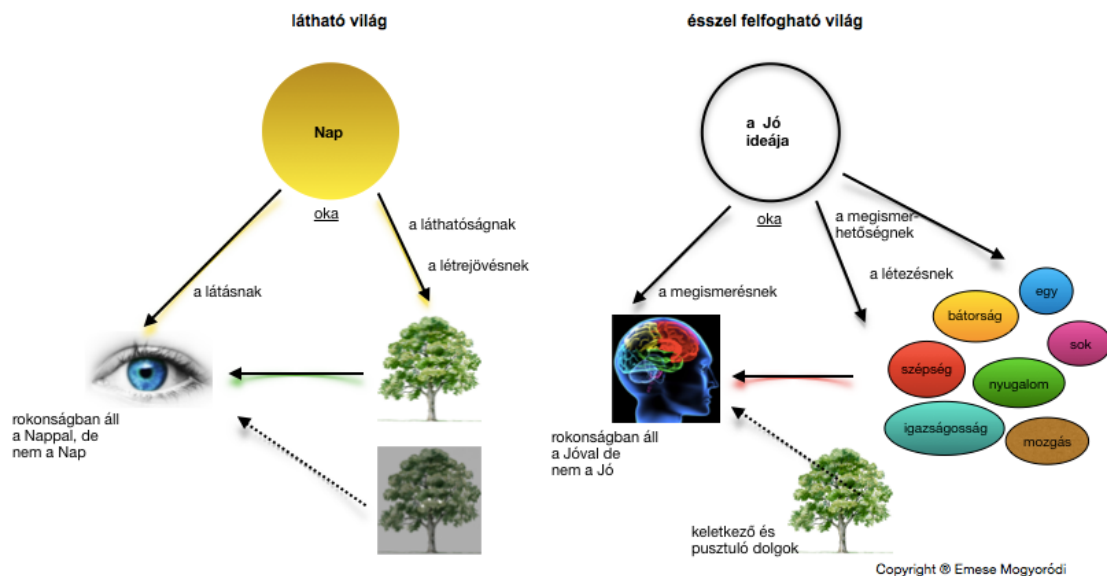
Valamint

- ahogyan a nap a látható világban oka
 - a dolgok keletkezésének és növekedésének
- úgy a Jó az intelligibilis világban oka
 - az ideák létezésének.

Ám sem a fény és a látás nem azonos a nappal, csupán rokonságban állnak vele; sem az ideák, vagy a megismerés képessége nem azonos a Jóval, mert ez fölöttük áll:

PLATÓN — A NAPHASONLAT

(Az állam 506e-509d)

A hasonlat tehát alapvetően **episztemológiai** jelentőségű: azt hivatott megvilágítani, hogy miért a legfontosabb a Jó megismerése a filozófusok (az állam vezetői) számára: azért, mert

- a Jó megismerése nélkül **az ideák sem megismerhetők** (hiszen ő a megismerhetőségük és a létezésük forrása), és mert
- a Jó a **forrása magának a megismerő képességnek** (azaz az észnek) is.

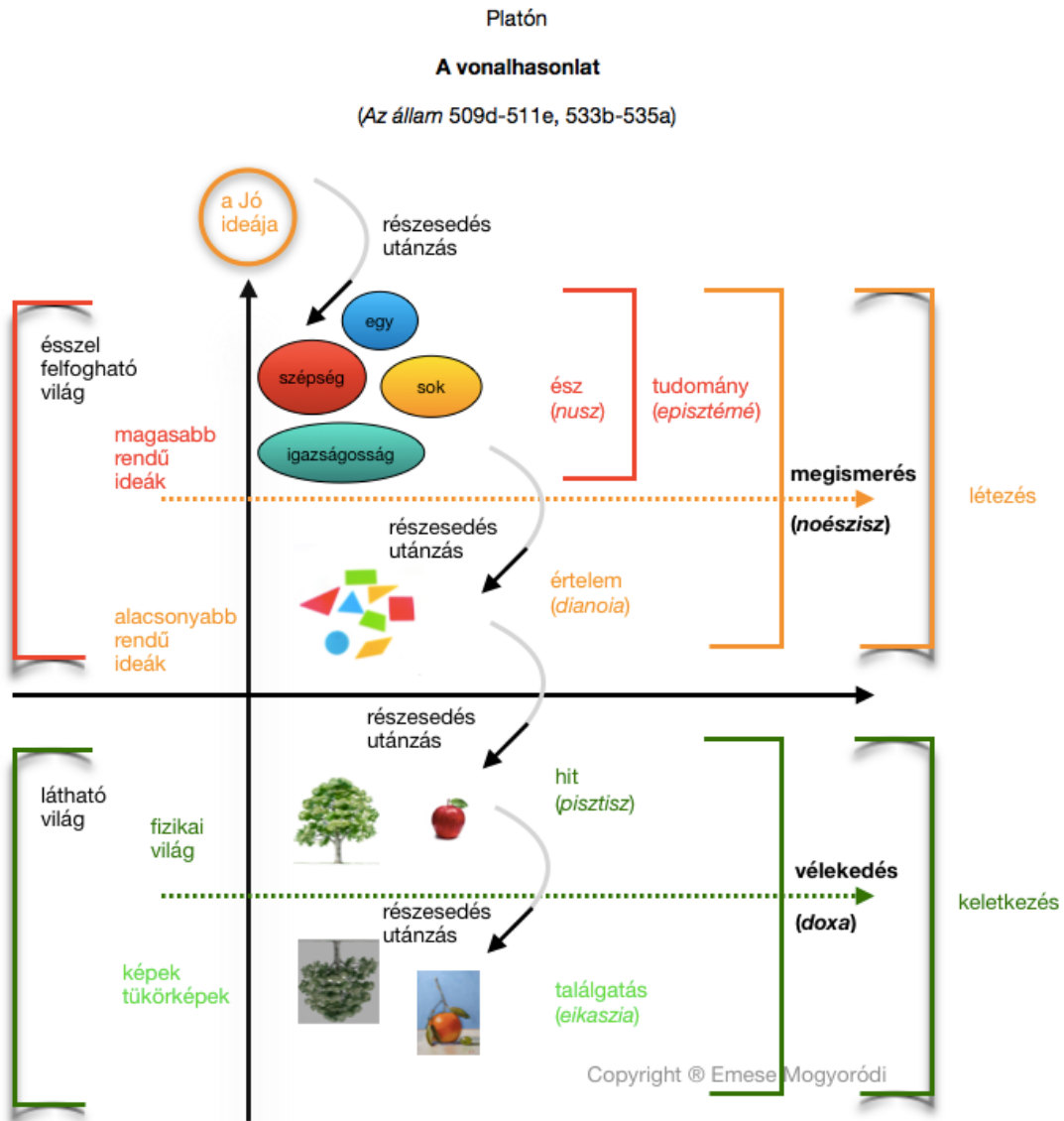
Ugyanakkor a Jó és az ideák **ontológiai** viszonyát is megvilágítja:

- a Jó a forrása az ideák **létezésének**, de
- nem azonos velük, hanem **magasabb (a legmagasabb) létszinten áll**.

„GLAUKÓN: Valami csodálatos szépség lehet az, amiről beszélsz: tudást és igazságot ad, s maga mégis fölöttük áll szépségével.” (Az állam 509a. ford. Szabó Miklós). ford. Szabó Miklós).

Vonal-hasonlat (Az állam 506e-509d)

A vonal-hasonlat („osztott vonal hasonlat”) ennél jóval komplexebb módon mutatja be a Jó és az ideák viszonyát, és **a megismerés fokozatait összeköti a létezők differenciált szintjeivel**.

A hasonlat alapvetően két, fundamentálisan különböző létszintet különít el:

- a **látható világ** (a keletkezés és pusztulás, a változó világ, a fizikai/anyagi létezés szintje)
- az **ésszel felfogható** világ (a valódi létezők/létezés szintje, az immateriális ideák világa)

Ezeknek a szinteknek két, alapvetően eltérő **megismerési fokozat** felel meg:

- a látható világ tárgyaira csupán **vélekedés (doxa)** vonatkozik, mivel állandó változásban vannak, nem rendelkeznek stabil léttel;
- az ésszel felfogható világ tárgyai (az ideák) ezzel szemben a (valódi) **megismerés/tudás (noésisz)** tárgyai, mivel változatlanok.

Azonban a látható, illetve az ésszel felfogható világon belül is vannak létfokozatbeli különbségek:

- a „képek” (árnyékok, tükörképek) (a vonal legalsó szintje) kevésbé szilárd létezéssel bírnak, mint a fizikai világ,
- ugyanígy az alacsonyabb rendű ideák (pl. matematika – ezen belül a geometria – tárgyai) bizonyos értelemben „látható” (ábrázolható) alakok, ezért alacsonyabb létszintet képviselnek más ideákhoz képest, amelyek tisztán ésszel megragadhatóak.

Ezeknek a létszinteknek tehát további, különböző megismerési fokozatok felelnek meg a vélekedésen (*doxa*), illetve a tudáson (*noészisz*) belül, annak megfelelően, hogy mennyire megbízható ismeret vonatkozik rájuk:

- a képekre csupán találgatás (*eikaszia*) (a vélekedés legkevésbé megbízható fajtája) vonatkozhat,
- a fizikai világ tárgyaira hit, vagy hiedelem (*πισztisz*),
- a matematikai tárgyakra már valódi megismerés (tudás), de annak egy kevésbé megbízható szellemi képsséggel, az értelemmel (*dianoia*) megragadott változata, míg
- egyedül az ideák legfelső szintjére vonatkozhat tudományos megismerés (*episztémé*), mely ésszel (*nusz*) ragadja meg tárgyait.

„SZÓKRATÉSZ: Vedd tehát úgy a dolgot, hogy ama négy szeletnek a lélekben e négy szellemi képesség felel meg: a legfelső fokon van az ész, a másodikon az értelem, a harmadikra helyezd a hitet, s a negyedike a találgatást, s aszerint állítsd őket sorba, hogy amekkora részük van az igazságban azoknak a dolgoknak, amelyekre ezek a képességek vonatkoznak, ugyanazon mértékben részesülnek ezek is a világosságban” (Az állam 511d-e. ford. Szabó Miklós).

vagyis: ugyanazon mértékben megismerhetők

A létszintek analógiában állnak egymással, tehát amint a vélekedés világa általában az ideák világának „másolata”, vagy „utánzata”, úgy minden más létszint is a felette lévőnek a „másolata”.

A vonal csúcsán nyilvánvalóan a Jó ideája áll, mely az egész létezést „méltóságával és erejével messze túlszárnyalja (509b)” (ford. Szabó Miklós), azaz transzcendens.

Ebből következőleg a Jó ideája

- a legmagasabb rendű idea („az ideák ideája”), mely
- minden létező létének és megismerhetőségének forrása és feltétele,
- amelyben végső soron minden létező részesedik (avagy utánozza/másolja azt), habár a vonalon lefelé haladva egyre csökkenő mértékben.

A filozófusoknak, akik az ideális állam vezetői, egymásra épülő szigorú tanulmányaik végén (lásd:

10. Téma, 2. Lecke) a dialektika segítségével a Jó ideáját kell megismerniük (Az állam 533a-535a),

mert

- csupán ennek ismerete révén válik bizonyossággá (valódi tudássá) minden ismeret, továbbá mert
- a „hasznos a hasznót ismeri meg” elve alapján csak ebben az esetben válhatnak valóban jóvá (erényessé), és mert
- ez a tökéletes, vagy abszolút (vagy „a legfőbb”) Jó ismeretét jelenti, annak ismeretét, hogy mi az, ami mindenki számára a legjobb.

További olvasmányok:

A. E. Taylor: *Platón*. Osiris könyvtár, Budapest, 1997, 398-412.o.

Ellenőrző kérdések:

1. Melyek *Az állam* alaptémái, és milyen kontextusban értelmezendők?
2. Milyen kontextusban merül fel a Jó ideája, és mivel világítja meg természetét Platón?
3. Mit világít meg a Jóról (megismerhetőségéről, az észhez és az ideákhoz való viszonyáról) a nap-hasonlat?
4. Milyen lét- és megismerési szinteket különböztet meg a vonal-hasonlat, és milyen összefüggéseket állapít meg közöttük? Hogyan világítja meg a Jó természetét?
5. Miért a Jó ideáját kell megismerniük a filozófusoknak (és miért kell egyáltalán megismerniük)?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. A Jó ideájára vonatkozó fejtegetései alapján miért nem tartható az a Karl Poppertől eredő elgondolás, miszerint Platón filozófusai zsarnokként uralkodnak az általuk irányított néprétegek felett?